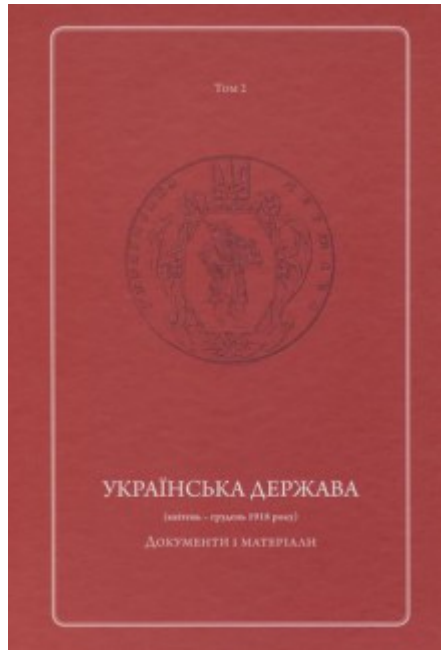

Загадка Павла Скоропадського

Інститут історії України НАН України видав друком фундаментальний двотомний корпус документів з історії Гетьманату 1918 року

Короткий (лише сім з половиною місяців, із 29 квітня до 14 грудня 1918 року) час перебування при владі гетьмана Павла Скоропадського та існування очолюваної ним Української (Гетьманської) держави — це той період української історії, який донині провокує зіткнення думок дослідників-гуманітаріїв, та й не лише їх.

Діапазон думок при цьому величезний: від оголошення гетьмана Скоропадського «німецькою маріонеткою», яка, звісно ж, неспроможна була здійснювати будь-яку самостійну державницьку політику, бо в усьому залежала від Німеччини та її союзника Австро-Угорщини, — і до піднесення державотворчої діяльності гетьмана, який за такий стислий термін спромігся реалізувати цілком реальні, конкретні заходи задля розвитку і зміцнення новопосталої Української держави (про ці заходи — дещо згодом).

Яким саме був історичний гетьман Скоропадський? Який із цих двох полярних поглядів є ближчим до істини? Питання далеко не абстрактно-академічне, адже політична орієнтація гетьманського уряду, політична філософія самого гетьмана та його найближчого оточення (а була вона, важливо це відзначити, ліберально-консервативною) має й зараз чимало «точок дотику» зі світоглядом наших теперішніх «корманівців». Щоправда, якщо брати цей світогляд на зовнішньому, суто декларативному рівні — бо після уважного аналізу раптом виявляється, що ні «лібералізму», ні «консерватизму» тут не так уже багато, так само, схоже, як і «націоналізму» та «демократизму». Відповідь на «загадку Скоропадського» і, мабуть, найголовнішу з них: чому режим гетьмана, попри всі його зусилля, протримався так недовго — цю відповідь однозначно слід шукати не в демагогічних звинуваченнях чи «осаннах» йому, а передусім у реальних, автентичних історичних документах буремного, драматичного 1918 року.

І тут справді своєчасним та принципово важливим кроком уперед є фундаментальний двотомник «Українська держава (квітень — грудень 1918 року). Документи і матеріали», підготовлений Інститутом історії України НАН України (редакційна рада: голова — академік В. Смолій, член-кореспондент Г. Боряк, В. Верстюк, М. фон Гаген, З. Когут, В. Кравченко, С. Кульчицький, С. Плохій, Р. Пиріг, Ф. Турченко) спільно з Центральним державним архівом вищих органів влади та управління України й випущений київським видавництвом «Темпора» восени 2015 року (сукупний обсяг обох томів — близько 1200 сторінок). Уважному читачеві цього видання доба Скоропадського відкриється в усій суперечливості, складності й неоднозначності. Саме це завдання ставив перед собою авторський колектив книги, зокрема відповідальний редактор Владислав Верстюк та упорядник Руслан Пиріг.

До першого тому видання увійшли протокольні документи засідань Ради Міністрів і Малої Ради Міністрів Української держави (разом їх подано 226); до другого — державні акти особисто гетьмана Скоропадського (грамоти, постанови, закони, універсали, накази тощо), а також закони, накази, постанови, інші документи урядових структур за 1918 рік. Упорядники збірника ставили собі за мету відібрати серед численного кола джерел з історії останнього українського гетьманату архівно-документальний комплекс, який би найповніше відображав інституційний рівень функціонування цього державного утворення.

Нагадаймо: внаслідок державного перевороту 29 квітня 1918 року за активної підтримки Німеччини на місці соціалістичної Української Народної Республіки постала консервативна Українська держава. Вона

являла собою різновид військової диктатури, яка трималася за допомогою німецько-австрійських військ (це може й сьогодні далеко не всіма сприйматися, але це — об'єктивний факт). Верховенство законодавчої, виконавчої та судової влади належало особисто гетьманові Скоропадському, він також був і верховним головнокомандувачем. Виконавчу владу здійснювала Рада Міністрів, судову — Державний Сенат. Правління гетьмана поклало край соціалістичним перетворенням Центральної Ради, в Україні було відновлено приватну власність, що її Скоропадський розцінював як «основу цивілізації та культури», водночас суттєво обмежено демократію.

Гетьманському урядові вдалося досягти фінансово-економічної стабілізації України; було здійснено значні кроки в розбудові національно-культурних інституцій як головних чинників національного відродження. Проте політичне становище залишалося вкрай напруженим, відбувалося загострення соціальних процесів, що в поєднанні з однобічною зовнішньополітичною орієнтацією винятково на Німеччину відіграло фатальну роль у долі гетьманського режиму. Українська соціалістична демократія, репрезентована передусім Петлюрою та Винниченком, не задоволена національною та соціальною політикою режиму, таємно підготувала збройне повстання, внаслідок якого 14 грудня 1918 року влада перейшла до Директорії.

Ціну навіть найкращих декларацій визначає Історія — арбітр дуже суворий, але насправді непідкупний та об'єктивний. Ось, наприклад, що було проголошено в грамоті П. Скоропадського до всього українського народу 29 квітня 1918 року, виданій одразу після перевороту: «Всім Вам, козаки і громадяни України, відомі події посліднього часу, коли джерелом лилася кров кращих синів України і знову відродившася Українська держава стояла коло краю загибелі (мова та орфографія оригіналу збережені. — І. С.). Спаслась вона (Україна. — І. С.) завдяки могутньому підтриманню провідних держав (Німеччини, Австро-Угорщини. — І. С.), які, вірні своєму слову, продовжують і по цей час боротись за цілість і спокій України... Бувше українське правительство не здійснило державного будування України, позаяк було зовсім не здатне до цього. Бешкети й анархія продовжуються в Україні, економічна розруха і безробіття збільшуються і розповсюджуються з кожним днем і врешті для багатішої колись-то України постає грізна мара голоду».

І далі такі слова: «При такому становищі, яке загрожує новою катастрофою Україні, глибоко сколихнуло всі трудові маси населення, які виступили з категоричним домаганням негайно збудувати таку державну владу, яка здатна була б забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці. Як вірний син України я рішив відкликнутись на цей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади. Цією грамотою я оголошую себе Гетьманом всієї України... Я буду твердо стояти на сторожі порядку й законності в Українській Державі; буду домагатись негайного виконання всіх державних розпоряджень і буду підтримувати авторитет влади, не спиняючись ні перед якими самими крайніми мірами. Права приватної власності як фундаменту культури і цивілізації, відбудовуються повною мірою, і всі розпорядження бувшого українського уряду, а рівно тимчасового уряду російського — відміняються і скасовуються. Відбувається повна свобода по зробленню купчих по купівлі-продажу землі. Поруч з цим будуть прийняті міри по відчуженню земель по дійсній їх вартості від великих власників, для наділення земельними участками малоземельних хліборобів. Рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничого класу... Передбачаю всю трудність стоячої переді мною праці і молю Бога дати мені силу, аби гідно виконати те, що я вважаю своїм обов'язком перед рідною Україною в сучасний виключний і критичний для неї час». Ось така декларація про наміри.

Якою мірою вона була здійснена? Відповідь — у виданій 14 грудня 1918 року Грамоті гетьмана П. Скоропадського про відречення від влади (цитуємо мовою оригіналу): «Всем, всем по учреждениям Украины. Всем войсковым частям и учреждениям. Я, Гетман всея Украины, в течении семи с половиной месяцев все свои силы клал на то, чтобы вывести страну из того тяжелого положения, в котором она находилась. Бог не дал мне силы справиться с этой задачей. Ныне в виду сложившихся условий,

руководствуюсь исключительно благом Украины, от власти отказываюсь». Потім — було 27 років еміграції...

Чому так сталося — ось питання питань. Адже було зроблено чимало для державотворення й культури, збірник подає дуже багато документальних свідчень цього (засновано Всеукраїнську академію наук, Національну бібліотеку Української держави, організовано і впорядковано роботу Державної скарбниці, засновані численні закордонні представництва і посольства України, поступово, але послідовно українізовано освіту, порушено — що характерно: перед німецьким урядом! — питання про приєднання Криму до України; таких прикладів — безліч). Але, на думку автора цих рядків, дві речі виявилися згубними для Скоропадського — політика: а) орієнтація винятково на Німеччину в зовнішній політиці (а коли виявився цілком очевидним провал цього курсу — тут же «крутий розворот»: заява, явно на догоду Антанті, про готовність України увійти до складу «майбутньої федеративної небільшовицької Росії». Втім, це лише прискорило вибух; б) ставка винятково на, як тоді казали, «имущие классы населения», що вкрай поглибило соціальний розкол у суспільстві. Чомусь видається, що уроки цих помилок Гетьмана є доволі актуальними і для сучасної України.

Ігор СЮНДЮКОВ, «День»